

KAPITTEL 4

«Mit Votum var Nej»

*Sogneprest Hans Jacob Grøgaard
- en motstrøms politiker på Eidsvoll*

Berit Eide Johnsen

Av de 112 representantene som møtte i riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814, tilhørte omkring 30 «unionspartiet», «svenskepartiet» eller det som enkelte kalte for «det wedelske parti». Hans Jacob Grøgaard (1764–1836), sogneprest i Vestre Moland prestegjeld, som også omfattet tettstedet Lillesand og annekset Høvåg, var én av dem. Hvem var denne mannen? Hvilke standpunkter tok han på Eidsvoll? Hvordan markerte han seg der?

Jeg vil først gi en biografisk skisse og plassere Grøgaard som prest og pedagog. Deretter vil jeg se på hvordan han ble valgt til utsending til grunnlovsforsamlingen. Hans engasjement på lokalnivå i Det Kongelige Selskab for Norges Vel vil bli vektlagt som forklaring på hvorfor han ble valgt til eidsvollsutsending.

Den sentrale delen av denne artikkelen vil dreie seg om de viktigste sakene Grøgaard engasjerte seg i på Eidsvoll. Her vil hans synspunkter, standpunkter og handlinger bli plassert i en større kontekst. Når vi skal forsøke å forstå og tolke dem, må de nemlig sees på bakgrunn av grupperingene på Eidsvoll, de internasjonale og nasjonale hendingene så vel som de lokale erfaringene. Bakgrunnen er Napoleonskrigene, de langvarige krigene som endret europakartet og Europas historie. Krigen 1807–1814, da Danmark-Norge var med, endret Norges historie. Krigen hadde også stor betydning på det lokale plan. Det er derfor naturlig å trekke Grøgaards erfaringer fra krigen inn i analysen.

Utdannelsen til teolog i København, prestegjernen og nettverket av norske embetsmenn vil også bli tatt i betraktning når jeg skal vurdere Grøgaard som eidsvollsmann. Fra slutten av 1700-tallet og ut over 1800-tallet var

norske prester preget av opplysningstidens tanker. Norge for 200 år siden var dessuten et standssamfunn, og i det lillesandske lokalsamfunn var sognepresten på toppen av hierarkiet, en del av den sosiale og intellektuelle eliten.

Til slutt vil jeg presentere samtidens og ettertidens syn på Grøgaards innsats, og også trekke inn hans egne inntrykk og vurderinger.

Hva bygger denne artikkelen på? Det er for det første skrevet flere kortere biografier om Grøgaard. Han er også omtalt i ulike sammenhenger, blant annet i et oversiktsverk over barnelitteratur i Norge.¹ Dessuten publiserte han selv en del – både prekenes, anekdoter, pedagogiske tanker og lesebøker for barn. Men ikke minst foreligger det et omfattende kildemateriale om 1814. Flere av grunnlovsmennene hadde utarbeidet utkast til taler før de ankom Eidsvoll. Mange av dem skrev brev, opptegnelser, taler og dagbøker i løpet av oppholdet der, og erindringer i ettertid. Svært mye av dette er bevart. Ved hjelp av øyenvitneskildringer er det mulig å følge de folkevalgte fra time til time, ja, ofte fra minutt til minutt, på vei til Eidsvoll i begynnelsen av april, under de formelle forhandlingene, under måltidene og i mer uformelle sammenhenger, helt til de forlot Eidsvoll seks uker senere.² Man får et sterkt inntrykk av at de fleste av de 112 godt visste at de var med på noe helt spesielt, og at beretninger om begivenhetene var verdt å bevare for ettertiden. Også Hans Jacob Grøgaard skrev utkast til taler, notater og brev mens han var på Eidsvoll, og mye av dette er bevart. Også han ble omtalt i andres beretninger. Men ikke bare er begivenhetene godt dokumentert gjennom samtidige kilder. Forskningen på 1814 har også vært formidabel. 1814 er en sentral del av vår nasjonale historie. Det er i løpet av de siste årene kommet mange biografier, monografier og artikler som kaster nytt lys over dette mirakelåret og krigen som ledet fram til hendingene i 1814.

Opplysningsprest og pedagog

Hans Jacob Grøgaard var født 5. april 1764 i Hof i Solør (i nåværende Hedmark fylke).³ Hans far Johannes Grøgaard, skreddersønn fra Kristiansand,

¹ Hagemann 1965; Dokka 1967.

² Se kilde- og litteraturlisten. Fure 1989 (ny utgave 2013) er et kildeutvalg med sammenbindende tekster som gir et godt oversyn over hendelsene på Eidsvoll i 1814.

³ Biografiske opplysninger bygger på Neumann 1836; Paul Botten-Hansen 1856–60; Thrapp 1884.

var en som evnet å komme seg opp og fram. Vi kan si at han gjorde en *klassereise*. I Solør var han først skolelærer, siden sakførerfullmektig og underoffiser. Etter at han sammen med familien flyttet til Bergen i 1767, ble han først ansatt som klokker ved St. Jørgens Hospital og i 1789 som «Førstelektiehører» ved Bergens Latinskole.

Johannes Grøgaard ble regnet som en dugelig, men svært streng lærer. Begge deler fikk stor betydning for sønnen. Hans Jacob lærte latin, «og det grundigt», heter det.⁴ I den videre skolegangen, med andre og dyktigere lærere, lærte Hans Jacob seg også tysk og fransk, matematikk og fysikk. Dessuten lærte den unge gutten å spille fløyte, og han ble medlem av det musikalske selskap i Bergen, «de frivillige Harmonisters Akademie» – *Harmonien*.⁵ Både fløytespill og skuespill fortsatte han med de følgende årene, noe som ble regnet som en viktig del av den borgerlige dannelse.

Da Hans Jacob Grøgaard var 17 år gammel, reiste han til København for å starte sine universitetsstudier.⁶ Etter at han i 1784, bare 20 år gammel, hadde tatt teologisk embetseksamen etter tre år med de beste karakterer, forlot han København for å bli huslærer og etter et par år personellkapellan hos prost Heiberg i Skjold menighet (i Rogaland). I 1789, etter prost Heibergs død, fikk han en liknende stilling hos prost Krog i Skudenes. I 1792 ble han gift med prostens datter Anne Marie (1772–1851).⁷ Med henne fikk han hele elleve barn mellom 1795 og 1817. To av dem døde tidlig, mens ni altså vokste opp.⁸

Som gift mann og etter hvert familiefar ble stillingen på Karmøy for trang. I 1796 reiste han derfor til København for å søke en annen og bedre

4 Neumann 1836: 4.

5 Neumann 1836: 5. «de frivillige Harmonisters Akademie» var stiftet av rektor ved Bergens Latinskole 1756–1781, Boalth. Senere fikk det navnet «Det harmoniske Selskap» eller «Harmonien».

6 Neumann 1836: 6.

7 Også kalt Anna Maria og Anna Marie Krog (1772–1851). Thrap 1884: 184; Botten-Hansen 1856–1860: 53.

8 Ni av Grøgaards barn, tre sønner og seks døtre, vokste opp, mens to døde som barn. Sønnene var Johannes (1798–1878, kjøpmann og konsul, Lillesand), Troels Christian Krog (1800–46, lensmann, utvandret til Texas), Christian Edvard (1804–16) og Frederik Christian Holberg (1817–46, handelsmann). Døtrene var Anne Johanne (1793–1804), Helene Sophie (1795–1882, gift med kjøpmann Hammer, Lillesand), Anne Maria (f. 1802, gift med malermester Hans G. Müller, Bergen), Anne Johanne (1807–78, kalt Hanna, gift med presten Koren, Halden), Antonette Margrethe Helene (1809–84, ugift), Vilhelmine Fredrikke (1812–49) og den yngste Charlotte Lovise Amalie (1814–97, gift med kjøpmann Johan Fredrik Vilhelm Krog, Flekkefjord). Botten-Hansen 1856–60: 62. Familieskjema for Hans Jacob Grøgaard.

stilling. Mens han ventet, var han et år hjelpeprest i Ousted og Lethrabort (grevskapsgodset Ledreborg på Sjælland).⁹ Så, i mars 1797, ble han utnevnt til residerende kapellan i Øyestad prestegjeld i Nedenes amt. Etter 14 år i Øyestad kom Grøgaard som sogneprest til Vestre Moland i 1811. Våren 1823 forlot han Vestre Moland etter 12 år for å bli sogneprest i Nykirken i Bergen. Han nærmet seg 60 år, og «Min Kraft forgaaer», konstaterte han. Det er tydelig at han opplevde de lange og besværlige reisene rundt om i Vestre Moland og Høvåg som belastende. I avskjedstalen til Høvåg menighet sa han rett ut at han «ikke meget længere kunde udholde dette Kalds Besværligheder». Men han reiste ikke med glede, tvert imot: «Vi skilles med Smerte og ei uden Taarer paa begge Sider. [...] Farvel elskede Høvaag-Menighed!», avsluttet han, «Embeds-baander opløses nu, men Kjerlighedens Baand aldrig.»¹⁰ Sogneprestembetet i Nykirken hadde han resten av livet, til sin død i 1836.¹¹

Hans Jacob Grøgaard er blitt beskrevet som en framstående representant for opplysningstidens prester.¹² I Øyestad gikk han i 1803, sammen med prost Axel Christian Smith, i bresjen for å få erstattet Kingos salmebok med den evangelisk-kristelige salmeboken.¹³ Den nye salmeboken var sterkt preget av opplysningstankegangen, og var derfor bare i liten grad tatt i bruk rundt om i menighetene i Norge.¹⁴ Men Grøgaard lyktes, skjønt ikke uten motstand.

Grøgaard hadde, som sine geistlige meningsfeller, planer for lese-selskaper og allmuebiblioteker. Som prest kom han i nær kontakt med sin menighet, ikke bare gjennom gudstjenestene og andre kirkelige handlinger, men også som lærer, som forkjemper for bedre landbruksmetoder, ja til og med som legekyndig.¹⁵ Medisinske skrifter hørte til hans yndlingslektyre.¹⁶

9 I løpet av det året han var hjelpeprest der, fikk han nær kontakt med godseieren, grev Holstein, og hans familie. Særlig stod han på god fot med grevens sønn. Dette vennskapsforholdet kunne naturlig ført til at Grøgaard hadde tatt imot et kall på grevens gods, men han ville til Norge. Neumann 1836: 10.

10 Grøgaard 1823: 48. Fra talen i Høvåg kirke.

11 Sagen 1836.

12 Hans Jacob Grøgaard, Norsk biografisk leksikon.

13 Grøgaard 1803 I.

14 Elstad og Halse 2002: 132.

15 Hans Jacob Grøgaard, Norsk biografisk leksikon.

16 Neumann 1836: 27.

Han hadde en «elektrisitetmaskin» som han helbredet med, og enkelte beskyldte ham av den grunn for å være i besittelse av overnaturlige krefter.¹⁷ I Øyestad arbeidet han iherdig sammen med prosten for å få innført tvungen koppevaksinasjon.¹⁸ Også i Vestre Moland var han sterkt opptatt av å bedre befolkningens helse, gjennom koppevaksinering og gjennom å få ansatt den første jordmoren. Et slikt engasjement hadde han til felles med mange av tidens opplysningsprester.

Sist, men ikke minst: Han hadde stor interesse for skolevesenet og var en banebrytende lærebokforfatter. Særlig hadde han ideer om hvordan man kunne gi ungdommen elementær undervisning i en situasjon med lite ressurser. I 1813 fikk han trykt en avhandling i *Historisk-Philosophiske Samlinger*, utgitt av Det Kongelige Selskab for Norges Vel.¹⁹ Den hadde tittelen «Omveien eller Forslag til Oplysningens Fremme i de Norges Egne, hvor faste Skoler ei kunne have». ²⁰ Grøgaard mente at det var urealistisk, på kort sikt, å få utdannet tilstrekkelig antall lærere på lærerseminarene.²¹ Derfor måtte man «til Ungdommens Underviisning [...] indrette Elementar-Bøgerne saaledes, at Forældrene (især Mødrene gjør jeg Regning paa) kunde let veilede deres børn til Kundskaber og Tænksomhed». ²² Det var altså mødrene han satset på. Han forfattet også tre lærebøker for barn: En *ABC* i 1815, en lesebok, *Læsebog for Børn, især i Omgangsskole-distrikterne*, i 1816, og en lærebok i religion, *Lommebog for gode Børn*, i 1829.²³ De to første var blant de mest brukte i omgangsskolene ut over 1800-tallet. Her satte Grøgaard sine ideer fra *Omveien* ut i praksis. I forordet til *ABC*-en heter det: «Børns Underviisning bør begyndes med det letteste og forstaa-

17 Grøgaard 1803 II.

18 Dahl 1972: 102.

19 Grøgaard 1813. Om *Det Kongelige Selskab for Norges Vel*, se Collett og Bjerke (red.) 2009.

20 Daae 1889: 64. Pavels skriver i sin dagbok: «I Classesamlingen [i Det Kongelige Selskab for Norges Vel] besluttedes, at Grøgaards Afhandling skulde trykkes uforandret og uden Noter, men at Biskoppen skulde gjøre et Tillæg, hvori han (baade mod Grøgaard og mig) vilde paastaae Præsternes Duelighed og Forpligtelse til at danne Skolelærere. Det er nu Mandens [dvs. biskopens] Kjøphest.» Dette «Efterskrift af Selskabets 3die Classe» ble trykt i Grøgaard 1813: 173–176. Hovedbudskapet er et forsvar for det eksisterende omgangsskolevesenet, og at man ikke kunne trekke den slutning av Grøgaards opptelling av vanskeligheter «at hiint Skolevæsen næsten er unyttigt, og denne Dannelse næsten umulig».

21 Grøgaard 1813: 129.

22 Grøgaard 1813: 131.

23 Grøgaard 1815; Grøgaard 1829; Grøgaard 1843.

eligste. [...] Børn bør ikke begynne med at læse andet, end hvad de kunne tænke noget ved.» Og så videre: «Underviisningen bør være fornøielig uden Skjenden, Hug og Slag.»²⁴ Her var det bort med tukt og tankeløshet og inn med fornøyelse og forståelse.

Valgene i mars

Det var særlig to viktige hendinger som gikk forut for, og ledet fram til, grunnlovsforsamlingen på Eidsvoll våren 1814. Den første var Kielfreden, som ble undertegnet sent på natten mellom 14. og 15. januar, og der kong Frederik 6. ble tvunget til å avstå Norge til den svenske kongen. Den andre var det såkalte *notabelmøtet* eller *stormannsmøtet* på Eidsvoll 16. februar, der det ble bestemt at folket selv skulle velge sine representanter til den grunnlovgivende forsamlingen.²⁵

Fredag 11. mars 1814 foregikk en helt spesiell begivenhet i Vestre Moland kirke: På prins Christian Frederiks befaling av 19. februar skulle det velges valgmenn, som igjen skulle velge representanter til grunnlovsforsamlingen. Overklassen var til en viss grad orientert, men allmuen, som bestod av vanlige bønder, sjøfolk, håndverkere og arbeidsfolk, var jevnt over uvitende om det storpolitiske spillet som var i gang. Ukonfirmerte og tjenestepiker hadde ikke adgang til kirken denne dagen, og kvinner ble oppfordret til å holde seg i bakgrunnen.²⁶ Men siden det ikke var utarbeidet detaljerte forskrifter, var det heller ikke helt klart hvem som hadde stemmerett, hvem som var valgbare, og hvordan det skulle stemmes. Enkelte steder i Norge hersket det full forvirring. Men i Vestre Moland kirke som andre steder var det bønder, embetsmenn og borgere over 25 år med en viss eiendom som stemte og ble regnet som valgbare.

De offentlige dokumentene som gjaldt Norges nye politiske stilling, ble opplest i kirken. Menigheten avla ed på at de ville hevde Norges selvstendighet, og våge liv og blod for det elskede fedrelandet. En adresse til prins Christian Frederik, som samtidig var en fullmakt, ble undertegnet av 13

24 Grøgaard 1815: 2. Fortale.

25 Nielsen 1905: 46–57.

26 Stubhaug 2014: 220.

menn fra Vestre Moland sogn (inklusive tettstedet Lillesand) og 12 fra Høvåg sogn.²⁷

Hvem var de 25 som undertegnet adressen og fullmakten til prinsregenten i Vestre Moland kirke? Den som med største selvfølgelighet og som førstemann signerte dokumentet, var sogneprest Hans Jacob Grøgaard. En annen som skilte seg ut, var kirkesanger og lærer ved den faste skolen på Prestholt, Sivert Hanssen. Men flertallet av underskriverne var bønder og gårdbrukere.²⁸ Mange av dem kom fra de store og sentrale gårdene. Som en kunne forvente i et kystsamfunn, hadde flere av underskriverne tilknytning til maritim virksomhet. Begge de to som kom fra selve tettbebyggelsen Lillesand hadde slått seg opp på skipsfarten. Også flere av underskriverne fra Høvåg hadde sjøen som levevei. Mange av de som underskrev adressen og fullmakten til prinsregenten, og de som ble utpekt til valgutsendinger, fikk med dette sine første erfaringer som representanter for sine lokalsamfunn i en offentlig sammenheng. Andre hadde allerede erfaring fra ulike offentlige stillinger og verv.

Eidsvollsmennene skulle altså velges gjennom indirekte valg, ved bruk av valgmenn. I henhold til prinsens befaling utpekte Vestre Moland menighet under gudstjenesten to menn, sogneprest Hans Jacob Grøgaard og gårdbruker og lensmann Elling Simonsen Helldal, og Høvåg menighet også to menn: bøndene og gårdbrukerne Anders Nielsen Steindal og Tønnes Børresen Flesi. Tre av de fire utsendingene fra Vestre Moland og Høvåg var altså bønder og gårdbrukere, og den ene i tillegg lensmann. Snart skulle de begi seg til gården Brekka i Østre Molands sogn for å velge «tre af Amtets meest oplyste Mænd» til å møte på Eidsvoll 10. april, der «Norges Regieringsform» skulle bli bestemt. Men selv om bøndene var i flertall fra Vestre Moland, var det den fjerde utsendingen som ble valgt: Hans Jacob Grøgaard. Sognepresten var her som andre steder den ubestridte lederskikkelsen i lokalmiljøet.

I alt 32 valgmenn møtte på Brekka 14. mars. Den som fikk flest stemmer, i alt 31, var jernverkseier Jacob Aall (1773–1844). Grøgaard fikk 21 stemmer, og sorenskriver Andreas Frederik Finne (1750–1838) og lensmann og bonde Thor Reierssøn Lilleholt (1770–1822) 18 stemmer hver. Men Jacob

27 Olafsen og Birch-Reichenwald 1914: 282–283.

28 De fleste opplysninger om yrke er funnet i folketellingen 1801. Supplert med slektsopplysninger fra John Gustav Johansen, Lillesand.

Aall var ikke personlig til stede ved valgforsamlingen i Nedenes. Grunnen til det var at han hadde vært fraværende under valget i Holt sogn, og derfor ikke hadde blitt valgmann. Valgmennene på Brekka anså seg ikke berettiget til å utpeke en representant utenfor sin egen midte. Av den grunn var det Grøgaard, Finne og Lilleholt som først ble valgt som utsendinger fra landdistriktene i Nedenes amt. Men samtidig hadde de jo stemt på Aall, og attpåtil gitt ham flest stemmer. Det var altså helt klart at de ønsket Aall som amtets representant, han som var «[...] erkjendt for den fortrinligste Mand af Kundskaber, Tænke- og Handlemaade».²⁹ Derfor sendte valgmennene en søknad til prinsregenten om at han likevel måtte bli valgt. Christian Frederik godkjente søknaden om å erstatte Finne, som ikke ønsket å møte, med Aall.³⁰ Dermed ble det Aall, Grøgaard og Lilleholt som kom til å møte for Nedenes amt.

De to kjøpstedene i amtet hadde i tillegg sine egne representanter som ble valgt ved direkte valg: Distriktslege og kirurg Alexander Christian Møller (1762–1847) ble valgt for Arendal og kjøpmann og jernverkseier Henrik Carstensen (1753–1835) for Risør. Ytterligere to av eidsvollsmennene kom fra Nedenes, begge valgt for sjødefensjonen (sjøforsvaret): Even Thorsen (1778–1867) fra Flosta og Peder Johnsen (1783–1836) fra Dypvåg. Totalt 20 av de 112 representantene i riksforsamlingen (18 %) kom fra det som nå er Agderfylkene – en meget sterk representasjon, mye sterkere enn vi noen gang senere har hatt.³¹

Det var relativt unge menn som ble valgt til å møte i riksforsamlingen på Eidsvoll. Gjennomsnittsalderen til de 112 representantene var litt over 42 år. Blant representantene fra Nedenes var Peder Johnsen med sine 31 år den yngste, 36-årige Even Thorsen den nest yngste, og så kom 41-årige Jacob Aall. Thor Lilleholt var 44, Hans Jacob Grøgaard var 50 og Alexander

29 Tronstad 2014. Stubhaug 2014: 225 omtaler valget av representanter fra Nedenes amt til Riksforsamlingen slik: «[...] han [Aall] var ikke blant de valgte representantene. Grunnen var at valgmennene fra de ulike prestegjeldene med rette mente at de måtte velge sine representanter blant dem som var til stede.» Han omtaler altså ikke at Aall faktisk fikk flest stemmer ved valget på Brekka, selv om han ikke var til stede.

30 Nielsen 1905: 113.

31 De 20 utsendingene fra Agder til riksforsamlingen på Eidsvoll kom fra: Lister (3), Mandal (3), Kristiansand (2), Råbyggelaget (3), Nedenes (3), Arendal (1), Risør (1) og militæret (4).

Møller 52 år. Den 61-årige Henrik Carstensen var eldst. Gjennomsnittsalderen var 45 år.

Sentrale medlemmer av Det Kongelige Selskab for Norges Vel

Det kan ikke ha vært noen tilfældighet at et flertall av de som ble valgt til eidsvollsutsendinger fra Nedenes amt, var medlemmer av – og til dels *centrale* og *særdeles aktive* regionale og lokale ledere i – Det Kongelige Selskab for Norges Vel, som var blitt stiftet i Christiania 29. desember 1809.³² Formålet, «Selskabets Øiemed», var «at virke, saameget som det formaaer, til Norges vel i litterair og oekonomisk Henseende». Det skulle gjøres «ved at udbrede Oplysning ved Skrifter og paa enhver anden hensigtsmessig Maade». Det ble opprettet sju klasser, hver med sin formann: den naturvitenskapelige klasse, den topografisk-statistiske klasse, den historiske-filosofiske klasse, en klasse for jakt, fiskeri, fedrift og biavl, en klasse for jorddyrking, berg- og skogvesen, en klasse for hus, fabrikk og kunstflid samt en klasse for landets forsyning, handel og «hvad dermed staaer i væsentlig Forbindelse».³³ Det er ikke grunnlag for å hevde at selskapet hadde politisk-separatistiske målsetninger, hevder historikeren Jens Johan Hyvik. Derimot hadde det klart allmennpatriotiske interesser og tilpasset seg helstatens rammer for virksomhet og ytringer.³⁴ Opprettelsen av selskapet var på mange måter en reaksjon på nøden og de politiske problemene under krigen.³⁵

Sommeren 1810 ble en distriktskommisjon stiftet i Nedenes amt: Arendal Distriktskommisjon.³⁶ Blant de 140 som stod oppført på en medlemsliste, som sannsynligvis stammer fra dette året, var både ridder Jacob Aall (for-

32 Selskabet for Norges Vel var et av over hundre patriotiske selskaper som ble stiftet i helstaten de siste femti årene før 1814, og de inngikk i en større nordeuropeisk (og nordamerikansk) tradisjon. Collett og Bjerke (red.) 2009: 48.

33 *Budstikken*, Anden Deel, No. 1 og 2. Tirsdag den 10de April 1810: 6–7.

34 Hyvik 2005: 2008.

35 Collett og Bjerke (red.): 45.

36 Hyvik 2005: 205–208. Distriktskommisjonens navn var Arendal Distriktskommisjon. Den dekket Nedenes amt. Første møte ble holdt hos Jacob Aall på Næs Verk 5. september 1810. Det ble besluttet å dele distriktet i 11 lokale by- og sognekommisjoner. Sognekommisjonene fulgte omtrent prestegjeldene. Det fantes to typer foreninger: Sogneselskap (med lokal medlemsopp- slutning) og sognekommisjoner (som skulle bistå distriktskommisjonen).

mann i Arendal Distriktskommisjon), bonde Thor Lilleholt, sorenskriver A.F. Finne, distriktskirurg Alexander Møller (styremedlem i Arendal Distriktskommisjon) og Hans Jacob Grøgaard.³⁷ Grøgaard var på det tidspunktet residerende kapellan i Øyestad, men året etter ble han utnevnt til sogneprest i Vestre Moland, og han ble også formann i sognekommisjonen der. Faktisk var det bare tre av de sju eidsvollsmennene fra Nedenes som så vidt vites *ikke* hadde noen tilknytning til Det Kongelige Selskab for Norges Vel: Henrik Carstensen og de to fra sjøforsvaret, Peder Johnsen og Even Thorsen.

Nettverk og vennskapsbånd ble etablert og styrket gjennom arbeidet i Arendal Distriktskommisjon. Interessen for Norges vel ble videreutviklet, og de sentrale medlemmene fikk gjennom sitt engasjement på amtsnivå og i sine respektive sognekommisjoner og sogneselskaper en sterk og synlig posisjon i lokalsamfunnet.

I prosessen fram mot opprettelsen av et eget norsk universitet i Christiania i 1811 spilte Det Kongelige Selskab for Norges Vel en avgjørende rolle, ikke minst gjennom en omfattende pengeinnsamling. Medlemmer av Arendal Distriktskommisjon viste et stort engasjement. Jacob Aall gav 20 000 riksdaler til saken. Med det ble han Nedenes' desidert største bidragsyter. Det var også det nest høyeste beløp som ble gitt fra en enkeltperson i hele landet.³⁸

Arendal Distriktskommisjon – som altså dekket Nedenes amt – og de lokale sognekommisjoner og -selskaper engasjerte seg også i utviklingen av jordbruket og hagebruket så vel som det lokale næringslivet. Distriktskommisjonen tok til orde for en «vinterkommunikasjon» mellom Christiania og Kristiansand. Jacob Aall utga fire avhandlinger i selskapets skriftserier, både «Om Norges Myre», kornhandel, kulturen med hensyn til det norske universitet og geistlighetens forfatning.³⁹ Hans Jacob Grøgaard fikk, som

37 AAma, AA 1017,1 (1810). Foss' samlinger. Norges Vel. Foruten Aall og Møller var disse styremedlemmer i Arendal distriktskommisjon (som dekket Nedenes amt): Ole Jacob Ebbell, Peter Herlofsen og Niels Hald, alle kjøpmenn fra Arendal. I Jacob Aall-biografien omtaler Arild Stubhaug selvsagt Aalls forhold til Selskabet for Norges vel, men uten å kople hans (eller de andre medlemmene av distriktskommisjonens) engasjement her til valgene til grunnlovsforsamlingen. Stubhaug 2014: 189–190, 193–199, 225–226.

38 Hyvik 2005: 213.

39 Hyvik 2005: 210–212.

allerede omtalt, antatt og publisert en avhandling om skole og undervisning i den historisk-filosofiske klassen i 1813.⁴⁰

Både Aall, Lilleholt, Finne, Møller og Grøgaard hadde engasjert seg i Det Kongelige Selskab for Norges Vel. Flere av dem hadde inntatt lederposisjoner. Det må ha gjort det ganske naturlig – kanskje helt selvsagt – å velge dem til utsendinger til grunnlovsforsamlingen våren 1814. Fra høsten 1813 hadde riktignok aktiviteten i selskapet, både i Nedenes og ellers i landet, vært liten. Men engasjementet på Eidsvoll kan likevel sees på som en direkte videreføring av arbeidet i Det Kongelige Selskab for Norges Vel. Slik går det en linje fra det allmenntilgode og allmennpatriotiske engasjementet under krigen til nasjonsbyggingen i freds- og selvstendighetsåret 1814. Linjene kan også trekkes videre framover til etableringen av formannskapene i 1837.

Til Eidsvoll

I dagene før 10. april, da de var bedt om å møte til riksforsamlingen, stevnet 112 representanter fra hele det sydlige Norge mot Eidsvoll verk. I Grøgaards reisefølge var flere av representantene fra Nedenes: Jacob Aall, Thor Lilleholt, Alexander Møller og Henrik Carstensen.⁴¹ Også sorenskriver Thomas Bryn, bosatt på Nes i Herefoss og utsending fra Råbyggelaget (Setesdal), var med i følget.⁴²

Grøgaard brukte elleve dager på reisen fra Vestre Moland til Eidsvoll. Første stopp var hos Jacob Aall på Næs verk. På veien videre overnattet de hos venner, eksempelvis i Drammen hos Peter v. Cappelen. 5. april fylte Grøgaard 50 år, men om det ble markert på noen måte, går ikke fram av

40 Grøgaard 1813.

41 Stubhaug skriver at Aall hadde Grøgaard, Lilleholt og Møller med seg i reisefølget, at han før avreisen til Eidsvoll samlet dem hjemme hos seg på Nes, at de reiste sammen med en av Aalls tjenere som kusk, og at han kom til Eidsvoll Verk om kvelden 8. april i følge med disse tre. Stubhaug 2014: 226–27. I Grøgaards notater nevnes også jernverkseier Carstensen. Der står at følget dro 1. april fra Nes verk til Egelands verk. Muligens reiste de videre derfra sammen med Carstensen.

42 *Agderposten* 6.3. 1989: 6. Øyvind Bjorvatn: «Vi vige ikke en Hårsbredd.» Her står: «Vi vet at Bryn dro fra Herefoss til Næs jernverk i Holt, der han var Jacob Aalls gjest sammen med [...] Grøgaard [...]»

hans opptegnelser. 6. april nådde de Kristiania. «Usle hytter, ingensteds flere og uslere», noterte Grøgaard.

Fredag 8. april ankom Grøgaard og reisefølget Eidsvoll. Der erfarte de at følget skulle splittes opp og bo på ulike steder. Men som Jacob Aall noterte:

Lykken var ham imidlertid saa gunstig at han fik sin Medrepresentant, Præsten Grøgaard, til Contubernal [værelseskamerat], der ikke alene var hans fortrolige Ven, men deelte Anskuelser med ham om Fædrelandets Stilling, og bevarede dem igjennem alle Omvæltningens Stadier.

«Hr. Aall Stubenkammerat», noterte Grøgaard.⁴³ De to ble anvist losji på Vengerbakken, «en lille Fjerdings fra Herresædet», dvs. to–tre kilometer fra hovedbygningen på Eidsvoll verk. Vertens hester stod til deres disposisjon, men dels for å få mosjon og dels for å spare bonden for fór til hestene, spaserte Aall og Grøgaard fram og tilbake.⁴⁴

På Eidsvoll

Begynnende gruppering av representantene

Om ettermiddagen 9. april dro Grøgaard til forsamlingsstedet sammen med Jacob Aall. Representantenes motstridende politiske syn preget allerede på dette tidspunkt stemningen, selv om de store motsetningene først åpenbarte seg senere i riksdagssalen. Selvstendighetstilhengerne eller -partiet, med sorenskriver Christian Magnus Falsen i spissen, markerte seg sterkt fra første stund. Men Grøgaard hørte til de rundt 30 som gikk under navnet «unionspartiet», også omtalt som «svenskepartiet» eller «det wedelske parti».⁴⁵ Det er for øvrig verdt å merke seg at meningsinnholdet i uttrykket «parti» var et helt annet i 1814 enn senere i århundret. «Parti» hadde preg av skjellsord og ble brukt for å stemple motstandere.

43 Nielsen 1882: 351.

44 Aall 1845, Tredie Deel: 14–15.

45 Nielsen 1905: 139.

Agderkysten var sterk i opposisjonen.⁴⁶ Men blant de sju representantene fra Nedenes amt var det både unionstilhengere og selvstendighetsmenn. Foruten Aall og Grøgaard hørte Lilleholt til unionspartiet, og de fire andre (Møller, Carstensen, Thorsen og Johnsen) til selvstendighetspartiet. Blant de 14 prestene som møtte på Eidsvoll, var for øvrig de fleste selvstendighetsmenn. Bare fire prester, inkludert Grøgaard, tilhørte unionspartiet. Den mest markante av dem var Nicolai Wergeland, av mange regnet som unionspartiets fremste mann.

Aall og Grøgaard søkte fra første stund sammen med kammerherre Peder Anker, som hadde sitt bekvemme losji i en av hovedhusets sidebygninger. På møtene der var også grev Wedel Jarlsberg, stattholder Løvenskiold, sorenskriver Blom, og ofte Nicolai Wergeland, «tiligemed Nogle af de Medlemmer, der deelte Tvivlens Meninger med hverandre», mintes Jacob Aall.⁴⁷

Selv om Aall og Grøgaard ikke var enige i ett og alt, og ikke stemte likt i alle spørsmålene som de nærmeste ukene ble forelagt forsamlingen, hadde de samme hovedsyn. De la vekt på Norges farlige stilling, at landet ikke kunne hevde sin selvstendighet og trosse Kieltraktaten og de europeiske stormaktene. I forening med Sverige ville de berge så mye som mulig at den norske friheten.⁴⁸ Skal en likevel peke på en hovedforskjell mellom de to, må det være i synet på Danmark. Jacob Aall regnet Danmark, der han hadde bodd i ti år, og der hans kone kom fra, som sitt annet fedreland.⁴⁹ At

46 Schnitler et al. 1914: 167–168. Av de 17 utsendingene fra bygdene og byene i Lister og Mandals amt og videre østover til Bratsberg, var det bare Kragerø-representanten og en bonde fra Setesdal som ikke var med i unionspartiet i riksforsamlingen fra starten. Doktor Møller fra Arendal ble siden selvstendighetsmann. Også Henrik Carstensen fra Risør var selvstendighetsmann. Av bøndene i riksforsamlingen var det ikke andre enn Nedenes-bonden Lilleholt som konsekvent støttet unionspartiet. I mindretallet var også sju av 15 utsendinger fra Vest- og Østfold. Bare noen ganske få kom andre steder fra. Disse var de sikreste medlemmene av unionspartiet: Anker, Løvenskiold, Cloumann, Omsen, Wergeland, Mørch, Moses, Dahl, Wedel, Blom, Apenæs, Jacob Aall, Lilleholt, Fleischer, Bryn, Lande, Stub, Valbø, Cappelen, foruten Grøgaard.

47 Aall 1845, Tredie Deel: 38–39.

48 Schnitler et al. 1914: 167. Jacob Aall beskrev sitt eget og grev Wedels syn slik: «Foreningen med Danmark [...] var [...] ugenkaldelig hævet, og Begge ansaae Norges Forbindelse med Sverige under en fri Forfatnings Ly som ønskelig og nødvendig.» Aall 1845, Tredie Deel: 40–41. Og et annet sted: «Det tredie Parti var det saakaldte svenske, der mistvivlede om Norges Kraft til at naae Selvstændighedens Maal, og som ansaae Forbindelsen med Sverige under passende Vilkaar for den bedste Ende paa Landets Lidelser, og som en af Europas mægtigste Stater foreskrevnen Nødvendighed.» Aall 1845, Tredie Deel: 97.

49 Stubhaug 2014: 223.

han likevel sluttet seg til unionspartiet, hang sammen med erfaringene fra krigen, og den ulykkelige stilling Norge da var kommet i. På den bakgrunn mente han landet trengte større handlingsrom og frihet. Selv om Grøgaard selvsagt også hadde sin teologiske utdanning fra København, og hadde tilbrakt et år som prest på Sjælland, var han langt mer negativ til Danmark og til prinsregenten.

Grøgaard var en person som hadde sett krigen på nært hold: tapet av store deler av handelsflåten og stansen i trelast- og jerneksporten i 1807, kaperfarten, kornmangelen og den farefulle skutefarten over Skagerrak, den materielle nøden i lokalmiljøene og alle familieforsørgerne som satt i engelsk fangenskap – i prisonen. En bonde i Vestre Moland, Jakob Knudsen Kornbrække, fortalte at Grøgaard i 1813, året etter den forferdelige misveksten, hadde tatt konfirmantene med ut i skogen og undervist dem om en moseart som kunne tjene som føde i de korntrange tidene.⁵⁰

Men Grøgaard hadde også opplevd lisensfartens blomstrende tider, med revitalisering av trelasteksporten og skipsfarten. Det økonomiske og intellektuelle miljøet rundt Vestre Moland kirke og prestegården innbefattet også Møglestu, der en av landets største kaperredere, den rike Steener Steenersen og hans kone Severine Arentstine Steenersen, bodde. Det Grøgaard var opptatt av i 1814, var om Norge virkelig kunne klare seg som selvstendig nasjon. Det var viktig for ham at normale tilstander ble gjenopprettet, slik at handelen kunne komme i gang igjen, og sult og nød unngås.

Da Grøgaard skrev sin autobiografi i Vestre Molands kallsbok noen år senere, skrev han at grunnen til at han der hadde vært en av de «afskyede heterodoxe eller svagttroende», var at han anså selvstendigheten for det aller ønskeligste, men likevel umulig å forsvare. Han trodde at Norge uten noen alliert, uten penger, handel, mat og klær, og uten en stor general, ikke kunne forsvare seg mot Karl Johan og Sverige, som hadde både Danmark, Russland, England, Preussen og Østerrike på sitt parti. Som de andre eidsvollsmennene var han seg bevisst at Norge skulle få sin egen konstitusjon. Som de andre ble han revet med av den nyvunne friheten. Men samtidig var han realist mer enn idealist. Og han var pragmatiker. Han mente også at prins Christian Frederik, «det forgudede Menneske som stod i Spidsen

50 Thrap 1884: 204.

af Nationen», ikke fortjente å forgudes, og «ingenlunde var Mand for at udføre hvad han havde paataget sig».⁵¹

Selv om Grøgaard hadde sin teologiske utdannelse fra København, og hadde tilbrakt et år som prest på Sjælland, var han altså temmelig negativ til Danmark. På Eidsvoll skrev han ned disse stikkordene i et av sine notater: «Gienforening med Danmark er unaturlig.» Han var oppgitt over dem som kunne «lukke sit Hierte for Hungerens Skrig», og som mente at de var fri med en konge i Kristiania eller i København, men derimot slaver med en konge i Stockholm: «Over en Konge i Christiania eller i Kiøbenhavn saa ere vi frie, bare her i Stokholm, saa ere vi Slaver.»⁵²

En tale som aldri ble framført

I Grøgaards etterlatte papirer fra Eidsvoll er et utkast til en tale som sannsynligvis aldri ble framført. Den inneholder hans forslag til en grunnsetning for Norges framtidige forfatning, med kommentarer. Grunnsetningen lyder: «*Danmarks Overhode Maae Aldrig Tillige Være Norges.*»⁵³ Selv om talen ikke ble framført, og denne grunnsetningen heller ikke kom med i Norges konstitusjon, har talen stor interesse, fordi den utdyper Grøgaards tenkemåte og standpunkter.

Talen er gjennomsyret av skepsis til Danmark og frykt for at Norge gjennom valget av Christian Frederik til konge igjen ville bli forent med Danmark. Grøgaard understreket sin bekymring for Norges stilling, og viste til

51 Dahl 1972: 106, med referanse til Grøgaards autobiografi i Vestre Moland kallsbok. Heterodoks betyr avvikende fra den rette lære.

52 Hans Jacob Grøgaards dagbok og opptegetninger fra Eidsvoll i 1814. Historisk-kronologisk samling II, pk. 9. Riksarkivet. De delene av Grøgaards opptegetninger som ikke er trykt i Nielsen 1882, er transkribert av Bergliot Øie Johansen, Lillesand. Muligens er notatet utkast til et innlegg / en tale i riksforsamlingen, eller skrevet ned i etterkant av det. Grøgaards argumentasjon ble også bemerket av en av medrepresentantene, Gustav Peter Blom. Han skrev 24. april: «Gr[øgaard] gjorde det Spørgsmaal: Hvorledes forklares det? Naar Kongen boer i Christiania, ere vi frie, naar han boer i Kjøbenhavn, ere vi frie, men naar han boer i Skaane, ere vi Slaver? – Slige Spørgsmaale indlader man sig ikke paa at besvare.» Fure 1989: 124.

53 Utkast til grunnsetning med kommentarer. Hans Jacob Grøgaards dagbok og opptegetninger fra riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814. Historisk-kronologisk samling II, pk. 9. Riksarkivet; Nielsen 1882: 350. Nielsen betegner dette utkastet til tale som «e», men tok det ikke med i den trykte utgaven av bidrag til Norges historie i 1814. Han kommenterer: «e er et af Grøgaard udarbejdet Forslag til en af Grundsætningerne for Norges fremtidige Forfatning, hvilken hører til den anden i Rækken. Dette Forslag er dog neppe blevet fremsat.»

den nøden han hadde sett på nært hold under krigen. Er ikke denne lidelsen til dels en følge av foreningen med Danmark, spurte han retorisk. Selv om han anerkjente at Norge hadde nytt godt av dansk overherredømme i fredstid, var konklusjonen klar. Konstitusjonen måtte få inn denne grunnsetningen: Norge og Danmark måtte aldri mer få felles konge.

Ikke som norsk Religionslærer der under trykkende Nærings sorger har sukket over Danske Regierings Kollegiers umiskiendelige Misgunst mod min Stand, skriver jeg dette; men som Normand bekymret for Norges Nutid og Fremtid; som Menneske dybt saaret ved den Elendighed der nu martrer saa mange Fædre og Mødre, der nu bleger saa mange Børns og Ynglingers Kinder, der nu forbittret saa mange Oldingers sidste Dage. [...] Er ikke Norges nu værende Lidelse til deels en Følge av Norges forrige Foreening med Dannemark? Jeg vover at foreslaae en Grundsætning for Norges Konstitution, som jeg troer burde være den anden, den er nemlig: *Danmarks Overhode Maae Aldrig Tillige Være Norges* [...].⁵⁴

Men skulle det likevel skje, måtte dette tillegget komme med: «Skulde en Indskrænkning finde Sted i den, da være der dette Tillæg: uden ogsaa at være Sværrigs.» Med andre ord: Skulle den danske kongen også være norsk konge, måtte han samtidig være svensk konge. Christian Frederik hadde selv tanker om å bestige kongetronen i de tre skandinaviske landene. Dette var velkjent i riksforsamlingen, og her sa altså Grøgaard i klartekst at han foretrakk en dansk-norsk-svensk konge framfor en ren dansk-norsk. Men slik skulle det ikke gå.

Som nevnt ble talen sannsynligvis ikke holdt. Den foreslåtte grunnsetningen kom ikke inn i Grunnloven. Grøgaard kom på Eidsvoll til å tilhøre det mindretallet som hele tiden led nederlag, og hele tiden ble presset fra skanse til skanse, helt fram til prinsregenten, som også var dansk tronarving, ble valgt til Norges konge 17. mai.

54 Hans Jacob Grøgaards dagbok og opptegnelser fra riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814; Nielsen 1882: 350 ff.

Forhandlingene tar til

Søndag 10. april 1814, første påskedag, gikk de 112 grunnlovsmennene til gudstjeneste i Eidsvoll kirke. Neste dag var de samlet i salen i hovedbygningen på Eidsvoll verk. Grøgaard fant «Salen for liden», og den sparsomme innredningen og utsmykningen, blant annet med granbar, mente han gjorde at «Armod røbes». ⁵⁵ Et annet sted i sine notater utdypet han sitt inntrykk av forsamlingsalen:

[...] det Damaskes Sengeteppe og Omhæng paraderer endnu, men derimod er den forgyldte Lehnstol ombyttet med en anden, og Klædesbetrækket er ogsaa borttaget af Forhøiningen. Væggene i Rigsforsamlings Salen ere beklædte med paaspigret Granbar. Armoden er ikke let at skiule. Man har, som det synes, skuret noget paa Rigsdagen, men den er dog ikke blank. Mørke! Mørke! Andet synes ikke jeg at see. ⁵⁶

Men her var det altså de viktigste drøftingene og diskusjonene skulle finne sted de nærmeste ukene. De første dagene gikk med til formaliteter, som å vedta reglement og velge president, visepresident, sekretær og en konstitusjonskomité på 15 medlemmer. Grøgaard ble sammen med professor Georg Sverdrup og Jacob Aall valgt til redaktør for de riksforsamlingsforhandlinger som skulle trykkes på et feltrykkeri og bekjentgjøres. ⁵⁷

Tirsdag 12. april ble en takkadresse til prinsregenten vedtatt. Men en tale som Nicolai Wergeland holdt etter at takkadressen var lest opp, og før den ble vedtatt, falt ikke bare i god jord. Wergeland takket prinsen for at han hadde tatt styringen i en vanskelig situasjon. Samtidig understreket han at det ikke skulle være tvil om hvor makten lå, nemlig i riksforsamlingen og ikke hos prinsregenten. ⁵⁸ Det var dette siste som flere oppfattet som provoserende og taktløst. Grøgaard tolket de flestes tanker da han sa at fedrelandet i fare var som et skip i storm. Om den øverste styrmannen falt fra, måtte nestemann ta over styret. Folket skyldte regenten bare takk.

55 Nielsen 1882: 352.

56 Nielsen 1882: 357.

57 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Første Bind, 1ste Hæfte: 28.

58 Fure 1989: 38.

Likevel lot han det skinne gjennom at han i sin grunnholdning holdt med Wergeland. Spørsmålet var altså hvor suvereniteten lå.⁵⁹ Slik refererte Jacob Aall Grøgaards tale:

Grøgaard fremførte at naaer en General nedlægger Kommandoen optager den næstkommanderende den igjen, og at man fra den Side maatte være Prindsen taknemmelig fordi han i et kritisk Øjeblik overtog Statens Styrelse; men han antydede at deraf ingenlunde fulgte at jo [dvs. ikke] Souverainiteten var i Folkets Haand.⁶⁰

Hvilke saker var det Grøgaard markerte seg i på Eidsvoll? Hadde han noen innflytelse, og fikk han gjennomslag for sine synspunkter? Vi skal se på de viktigste sakene:

De viktigste sakene

Strid om den første grunnsetningen

Den 16. april gikk riksforsamlingen i gang med å drøfte den første av de elleve grunnsetningene som ble lagt fram for forsamlingen. Den lød: «Norge bør være et indskrænket og arveligt Monarchie.» Denne formuleringen styrte klar av alternativene selvstendighet eller union. Men det som vakte diskusjon og motstand, var dette tillegget, som ble framsatt av tilhengerne av selvstendighetslinjen: «Det skal være et frit, uafhængigt og udeleligt Kongerige, og Regenten skal føre Titel af Konge».⁶¹ Med dette kastede de en politisk brannfakkellinn i forfatningsarbeidet.⁶² Grøgaard skrev i dagboken sin at forslaget ble fulgt av «en Debatteren, en Sqvaldren som i et Bondebryllup. Præsidenten forlod endog sit Sæde, Orden ophørte».⁶³

Avstemningen varte i nesten tre timer. Og frontene var klare. Falsen voterte selvsagt for tillegget. Nicolai Wergeland fra unionspartiet voterte langt mer forbeholdent: «Jeg stemmer for, Norge bør være et indskrænket

59 Schnitler et al. 1914: 162.

60 Fure 1989: 41.

61 Fure 1989: 54.

62 Dyrvik 2005: 74–75.

63 Nielsen 1882: 358; Schnitler et al. 1914: 164.

og arveligt Monarchie. Regenten fører titel af Konge, saafremt Staten har Evne til at soutinere dette Navns Værdighed, og tillige sin Uafhængighed. Riget bør være udeleligt.» Som nummer 59 ordla auditør Wulfsberg fra Moss seg slik: «Den af Comiteen fremsatte Grundsætning besvares med Ja.» Deretter voterte de tre representantene for Nedenes amt, Aall, Grøgaard og Lilleholt, etter hverandre som nummer 60, 61 og 62. Aall sa «Ligeledes uden Tilsætning», dvs. likt som Wulfsberg, uten tillegget, og Grøgaard og Lilleholt sa begge «ligeledes». Men slik ble det ikke. Voteringen viste nemlig at 78 av representantene var av samme oppfatning som Falsen, mens bare 33 stemte mot (og en var fraværende). Dermed ble Grunnlovens første grunnsetning slik: «Norge skal være et indskrænket arveligt Monarchie; det skal være et frit, uafhængigt og udeleligt Kongerige, og Regenten skal føre Titel af Konge.»⁶⁴ «Det gik altsaa igiennem», noterte Grøgaard – ganske oppgitt, får vi tro – «og vi skulle have Konge igjen med al den Stads som dertil hører».⁶⁵

Jødeparagrafen

Da den åttende grunnsetningen om religionsfrihet ble behandlet, var det igjen store meningsforskjeller. Tillegget lød nemlig: «dog er Jøder fremdeles udesluttede fra Adgang til Riget». Denne antisemittiske tankegangen var i overensstemmelse med eldre lovgivning, og preget den allmenne bevissthet i 1814. Konstitusjonskomiteens begrunnelse for paragrafen var politisk og sekulær, ikke religiøs, påpeker Håkon Harket i sin bok *Paragrafen. Eidsvoll, 1814*. Forbudet rettet seg mot jødene som medlemmer av et separatistisk politisk, religiøst og nasjonalt samfunn, mot en «stat i staten» og mot en handelskaste som ikke fremmet statens interesser og borgernes vel. Det var ikke bare troende jøder som fortsatt skulle utestenges, men jødene som folk. Moseloven, jødernes grunnlov, lot seg ikke forene med Norges frie forfatning.⁶⁶

64 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Første Bind, 1ste Hæfte: 32–41; Nielsen 1905: 141–143. Fure 1989: 54–55, her står at Falsens votum ble tiltrådt av 75, mens 23 voterte for grunnsetningen slik den kom fra konstitusjonskomiteen. En voterte for grunnsetningen med et tillegg.

65 Nielsen 1882: 359.

66 Harket 2014: 386–388.

Sverdrup og Wergeland var blant dem som stemte for tillegget. Wergeland hevdet at en sann jøde aldri kunne bli en god borger.⁶⁷ Også Grøgaard talte skarpt imot jødene. Han nærret frykt for å se landet oversvømt av «Udskud, Schakerjøder og lign., som ikke fandt sig bundne ved Landets Religion og Statsformer».⁶⁸ Han framholdt at det ikke ble gjort noen urett mot dem, siden de ikke skulle jages ut, bare holdes utenfor som før.⁶⁹ Soren skriver Bryn noterte at Grøgaard hadde argumentert:

at da her ikke var Spørgsmaal om at udjage Jøderne af Landet, men om man skulde aabne Døren for dem eller ikke, saa kunde det ikke ansees for intolerant eller inliberal at nægte dem Adgangen.⁷⁰

Harket hevder at Grøgaard gjorde det «lettere å sminke intoleransen» ved å hevde at man umulig kunne gjøre noen urett ved å bevare en gammel tingenes orden. «Til grunn for beslutningen lå de forestillingene som kjenner tegner alt antisemittisk tankegods.»⁷¹ Dette var ikke et opplyst standpunkt, konkluderer han.⁷² Enkelte representanter, blant dem grev Wedel, hevdet derimot mer liberale synsmåter. «Nogle, blant dem Grev Wedel, talte Jødernes Sag, men 8de Grundsætning blev dog ogsaa antaget», noterte Grøgaard.⁷³ Grunnsetningen ble altså til slutt vedtatt.⁷⁴

Frontene skjerpes

I de aller fleste sakene stemte de tre nedenesrepresentantene Aall, Lilleholt og Grøgaard likt. Men ikke alltid. 19. april var et nytt forslag fra Falsen oppe til votering. Det var enighet i forsamlingen om å nedsette en komité på ni mann for å undersøke landets pengevesen. Derimot ble det forlangt skrift-

67 Nielsen 1905: 145.

68 Nielsen 1905: 145.

69 Schnitler et al. 1914: 184.

70 Fure 1989: 57.

71 Harket 2014: 388.

72 Harket 2014: 383.

73 Nielsen 1882: 359.

74 Slik ble Grunnloven § 2: «Jesuiter og Munkeordener maae ikke taales. Jøder ere fremdeles udelukkede fra Adgang til Riget».

lig votering over spørsmålet om hvorvidt, og i tilfelle når, riksforsamlingen skulle oppnevne en komité på fem personer til å gjennomgå og ordne lovgivningsvesenet. I denne saken stemte Aall med Falsen. Aall mente at komiteen først skulle utnevnes når konstitusjonen var utarbeidet, likevel uten bestemmelse om medlemmenes antall. Lilleholt stemte «ligesom Jacob Aall, No. 60». Grøgaard, derimot, stemte «ligesom Toldprocureur Omsen, No. 28.» Omsen mente at «Forslaget No. 2 inneholder en Bestemmelse, som synes at henhøre til Constitutionen eller dens Udarbeidelse, hvorfor Forslaget bør henvises til Comiteen for Constitutionen, og for Tiden ei kan antages.»⁷⁵ Til slutt ble det vedtatt å nedsette en fagkyndig komité til å gjennomgå og ordne lovgivningsvesenet, men medlemmene skulle først velges når grunnloven var utarbeidet.⁷⁶

19. april var også en annen viktig post i Falsens forslag oppe til diskusjon og votering: At «denne Forsamling, saasnt Constitutionen er antagen og Kongen valgt, skal ansees hævet».⁷⁷ Dette var et svar på Løvenskiolds forslag om en utenrikskomité. Fra Falsen og ledende menn i selvstendighetspartiet ble det argumentert for at riksforsamlingen skulle lage grunnlov og velge konge, og bare det, og ikke legge seg borti andre ting. Utenrikspolitikken lå utenfor arbeidsoppgavene deres. Løvenskiold, derimot, hevdet med støtte fra representanter for unionspartiet, at det var urimelig at folkets representanter skulle være uvitende om rikets utenrikspolitiske stilling.⁷⁸

Mange tok ordet i debatten. Nicolai Wergeland hadde et lengre innlegg. Den danske kongen hadde etterlatt Norge i fullkommen frihet – «og vi skulde selv ville binde os Hænderne!» Ingen kan tjene to herrer, fortsatte han. «I dette Hus har vi kun en Herre, det er Nationen. [...] Christian er min Ven, Frederik er min Ven, men Fædrenelandet er endnu mere min Ven!»⁷⁹

Også Grøgaard tok ordet i debatten. Han talte kort og kraftig for Wergelands suverenitetslære, og sluttet med å holde sine korslagte hender fram mens han ropte: «binder mine Hænder! den hele norske Nation skal være

75 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Første Bind, 1ste Hæfte: 47–60.

76 Nielsen 1905: 161.

77 Nielsen 1905: 162.

78 Bergsgård 1943: 221.

79 Nielsen 1905: 166–169.

fri; men denne Rigsforsamling skal ene være lænkebunden.»⁸⁰ Dette må forstås slik at han, i likhet med Wergeland, bestemt ikke mente at riksforsamlingen skulle være lenkebundet. Grøgaard mente klart at utenriksspørsmål skulle være en del av deres arbeidsoppgaver.

Mye tyder på at en del medlemmer av riksforsamlingen ikke helt hadde oppfattet hva som lå i forslaget som de nå skulle stemme over. Avstemningsresultatet viste stemmelikhet. Dermed ble det dobbeltstemmen til presidenten, Christian Frederiks betrodde venn oberst Hegermann, som avgjorde saken slik at Falsens forslag ble vedtatt.⁸¹ Igjen kom Grøgaard til å tilhøre mindretallet.

Etter denne avgjørelsen var prinsens stilling en helt annen enn tidligere. Riksforsamlingen hadde erkjent at det var en makt ved dens side, og prinsen var utpekt som landets framtidige konge.⁸² Med dette vedtaket var riksforsamlingen bundet til selvstendighetspolitikken.⁸³ Og de to grupperingenes syn på hverandre var om mulig enda mer mistroisk enn tidligere. Slik registrerte Grøgaard at selvstendighetsmennene omtalte synspunktene til unionspartiet, «de Svagtroende»:

Alt hvad de Svagtroende vove at liste sig frem med erklæres for Løgn, Avis- og Skipper Relationer, Aands-Svaghed, Upatriotisme, Svenskhed etc: etc.⁸⁴

Rang, titler og ordener

Når det gjaldt spørsmålet om rang, titler og ordener, engasjerte flere av representantene seg da saken kom opp 7. mai. Det forslaget til § 37 som konstitusjonskomiteen hadde lagt fram for forsamlingen, var slik:

Kongen kan meddele Rang, Titler og Ordener, til hvem Han for godt befinder, til Belønning for udmærkede Fortienester; dog saaledes at ingen af hine maae være arvelige, give Ret til Fritagelse fra Statsborgeres fælleds Pligter og Byrder eller

80 Nielsen 1905: 170; Schnitler et al. 1914: 176. Talen er ikke bevart. Avslutningen er her sitert etter Valentin Sibbern i Fure 1989: 79.

81 Nielsen 1905: 175–177.

82 Nielsen 1905: 178.

83 Schnitler et al. 1914: 176.

84 Nielsen 1882: 359–360.

medføre fortrinlig adgang til Statens Embeder. Ingen personlige Forrettigheder maae tilstaaes nogen for Fremtiden.⁸⁵

Grøgaard hadde et lengre innlegg like etter Jacob Aall, og i denne saken, som i de fleste andre, var de helt på linje. Flere år senere, i sin autobiografi i Vestre Moland kallsbok, skrev Grøgaard at han forut for talen visste at han ikke ville smigre noen med den, men tvert imot at den «vilde finde begge Parters næsten almindelige Mishag».⁸⁶ Ifølge Aall, derimot, utmerket han seg med sitt «interessante, vittige og tildeels bidende Foredrag».⁸⁷ I et klart og konsist språk, uten de mange omveier, omskrivninger og utbroderinger som preget flere representanters innlegg og fordunklet meningsinnholdet, avviste Grøgaard ordensvesenet. «Titler og Ordener kunne ikke give Nogen den sande og ægte Ære. Ingen Monarch kan give denne. Mennesket kan alene selv give denne», hevdet Grøgaard, og fortsatte:

Det er, idetmindste for mig, klart som Dagen, at den Konge, som ved Titler og Ordener vil virke paa sine Undersaatter, han ærer ikke sit Folk, men heller haaner det. Han synes mig at ligne den slue Europæer, der med Glasperler takker den eenfoldige Americaner. [...] Men misforstaae mig ikke! her i denne værdige Forsamling ere saa mange hæderlige Mænd med Titel, med Ordenstegn; Mænd, for hvilke mit Hjerte føler dyb Ærbødighed; og saa hæderværdige Mænd ere det fuldkomneste Beviis for, at ikke Titel eller Orden er i sig selv nogen Skam; men er det Titlerne eller Ordenstegnene, som i sig selv utgjøre disse Mænds Hæder? Det er Manden, som ærer Ordenen, men Ordenen ærer, egentlig talt, ikke Manden. [...] Nei, skulde vi – et lidet Folk – hæve os til at vorde stort ved Fædrelandssind, ved Industrie, ved Norsk Ærlighed og Norsk Mandighed, da lader os aldrig hige efter Titlers og Ordenstegns Glimmer, med lader os befordre sand Religions Udbredelse; lader os fremme ægte Oplysning og Ungdommens fornuftige Opdragelse!⁸⁸

Til slutt foreslo han § 37 i Grunnloven forandret til dette:

85 Constitutionen – Norges grunnlov.

86 Dahl 1972: 107, med referanse til Grøgaards autobiografi i Vestre Moland kallsbok.

87 Aall 1845: 117.

88 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Første Bind, 3die Hæfte: 28–34. Talen utgjør 5,5 sider i den trykte forhandlingsprotokollen.

Ingen personlige eller blandede arvelige Forrettigheder maae tilstaaes Nogen for Fremtiden; ikke heller blotte Titler eller anden Rang, end Embetsrang. Ingen Ridderorden maa stiftes i Norges Rige. De, der nu bære noget udenlandsk Ordenstegn, maae vedblive at bære det.⁸⁹

Her var det humanisten og opplysningsmannen Grøgaard som talte. Hans tro på det opplyste og fornuftige mennesket skinte klart igjennom.

Da det kom til avstemning, ble det først enstemmig vedtatt at det fortsatt skulle finnes embetsrang, og at denne kunne beholdes også etter avskjedigelse i nåde. Det ble videre et stort flertall for at kongen skulle kunne dele ut ordener. Et flertall var også imot å ta adelskapet fra dem som allerede hadde det. Derimot skulle rang og titler uten embete ikke ha noen plass i det nye Norge. Noen ny adel kom ikke på tale. Spørsmålet om den eksisterende adelens personlige og arvelige rettigheter ble likevel utsatt til avgjørelse på det neste storting.⁹⁰

Grøgaard hadde sterke og klare meninger og engasjerte seg i mange av sakene som kom opp til behandling. Da grunnlovsparagrafen om kongens militære myndighet ble lagt fram, med forslag om at «ingen fremmede Tropper maae inndrages i Riget uden Stor- Thingets Samtykke», mente Grøgaard at «hjelpetropper aldrig burde indkaldes, da Landet har Kraft nok til at forsvare sig selv».⁹¹ Men han fikk ikke gjennomslag.

Han var også imot allmenn verneplikt. Da denne saken var oppe til diskusjon, presenterte oberst Diedrich Hegermann – selvstendighetsmann fra Kristiansand og varm tilhenger av prinsippet om allmenn verneplikt – sin store plan om militær oppdragelse alt fra barneårene. Grøgaard svarte at han var redd for at dette ville bli vel mye militarisme.⁹² Her var det humanisten, men også pedagogen og barnekjenneren, som uttalte seg. Allmenn verneplikt ble ikke vedtatt.

Videre hadde han meninger i en sak som gjaldt hvorvidt kongen skulle være, og alltid ha vært, luthersk i sin tro. Meningen med dette forslaget var å forhindre en union med Sverige, og å stenge for Karl Johan, den tidligere

89 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Første Bind, 3die Hæfte: 34.

90 Schnitler et al. 1914: 207; Stubhaug 2014: 245. Adelen ble først opphevet i Norge i 1821.

91 Fure 1989: 151.

92 Schnitler et al. 1914: 219.

katolikken Bernadotte, slik at han aldri kunne bli konge i Norge. Unionstilhengerne, inkludert Grøgaard, gikk selvsagt inn for å stryke «altid ha været», for å åpne opp for Karl Johan. Grøgaard spurte spydig om tanken med «altid» var at en skulle høre etter hvilken tro det fantes i de første barneskrikene.⁹³ Gustav Peter Blom refererte denne episoden i sine optegnelser:

Grøgaard gav det et af hans sædvanlige vittige Anstrøg og paastod, at stedse skulde udgaae, thi det vilde være at udelukke alle fra Thronen, da det forudsatte, at den Vælgendes første Anskrig, da han var fød, maatte være en Bekjendelse af den evangeliske Religion. Forslaget gik samme Vei som alt det øvrige, og Ordene staae, til evig Skjændsel for Forsamlingen, i Constitutionen.⁹⁴

Igjen vant selvstendighetspartiet fram, nå med 77 mot 32 stemmer.

En annen paragraf gjaldt kongens tilstedeværelse i riket. Forslaget var at «Kongen skal boe indenfor Rigets nuværende Grændser», og diskusjonen gikk på hvor lenge han kunne være borte. Skulle tiden angis, og i så tilfelle være fem år, tre år eller seks måneder? Christie noterte:

Grøgaard troede, at det er ligegyldigt hvordan det staaer, thi det er med Kongen som med en Skipper: han boer eller har Huus i Riget, men han kan være borte den meste Tid.⁹⁵

Til det bemerket Falsen at forskjellen er at skipperen ikke behøver å spørre om hvor lenge han skal være borte. Det ble besluttet at kongen ikke måtte oppholde seg utenfor riket lengre enn seks måneder uten Stortingets samtykke.⁹⁶

Grøgaard hadde også meninger i diskusjonen om en paragraf som foreskrev at kongen ikke kunne ta imot regjeringen i noe annet land uten at to tredeler av Stortinget ga sitt samtykke. Omsen ville ta bort hele vilkåret, slik at kongen overhodet ikke kunne få noe annet land under seg. Grøgaard var

93 Schnitler et al. 1914: 200.

94 Fure 1989: 131.

95 Fure 1989: 141.

96 Slik ble Grunnloven § 13: «Kongen skal stedse boe inden Rigets nuværende Grændser og maa ikke, uden Storthingets Samtykke, opholde sig udenfor dem længer, end 6 Maaneder af Gangen, medmindre han for sin Person vil have tabt Ret til Kronen.»

enig. Wergeland holdt en sterk tale mot gjenforening med Danmark. Jacob Aall, som kjente seg sterkere bundet til Danmark enn de øvrige i unionspartiet, gikk her sammen med selvstendighetspartiet. Omsens forslag falt, det fikk bare 11 stemmer, og § 14 ble stående som foreslått: «Kongen maa ikke modtage nogen anden Krone eller Regjering uden Storthingets Samtykke, hvortil 2/3 af Stemmerne udfordres.»⁹⁷

Eidsvollsgarantien

Parallelt med konstitusjonskomiteen arbeidet finanskomiteen med å finne et grunnlag for rikets pengestell. For å kunne dekke gjeld og forpliktelser var det behov for store pengesummer, anslagsvis 14 millioner riksdaler. For å skaffe dette beløpet så finanskomiteen ingen andre muligheter enn å utstede nye sedler. Men hvordan skulle disse sedlene vinne tiltro? Komiteen foreslo at staten skulle gå god for en viss kurs som var høyere enn den som gjaldt i handelslivet. 13. og 14. mai ble saken drøftet, og det ble stor strid om seddelspørsmålet i riksforsamlingen. I sine opptegnelser skildrer Grøgaard den første dagen med ett ord: «Raserie».⁹⁸ Et annet sted utdyper han mer: 13. mai var

En av de mærkeligste Dage i mit Liv. Aldrig før har jeg følt nogen lignende af den Art. Ovenanførte § 1 blev først foretaget, og ved fleste Stemmer antaget. Mit Votum var Nej. Nu kom den mærkværdige § 2. Falsen taledede først, og erklærede den for ikke at ville Selvstændigheden, som ikke antog den.⁹⁹

Noen dager tidligere, 9. mai, hadde Omsen sagt til Grøgaard: «Jo mere jeg lærer at kiende vore Financer, desmere enig bliver jeg med din Mening om Selvstændighedens Umuelighed.»¹⁰⁰ De som mente at selvstendighetskampen var håpløs, syntes det var helt urimelig å kaste landet ut i dette økonomiske vågespillet. Representantene for selvstendighetspartiet, derimot, mente at eidsvollsgarantien, som den ble kalt, måtte vedtas. Flere av

⁹⁷ Schnitler et al. 1914: 200–201; Grunnloven fra 1814.

⁹⁸ Nielsen 1882: 355; Schnitler et al. 1914: 225.

⁹⁹ Nielsen 1882: 363.

¹⁰⁰ Nielsen 1882: 361.

representantene som tilhørte unionspartiet, avleverte omtrent likelydende «Declarationer» i forbindelse med at de hadde svart nei til finanskomiteens innstilling. Slik ble deklarasjonen fra Grøgaard og Lilleholt, underskrevet Eidsvoll 13. mai 1814, avsluttet:

At Rigs-Forsamlingen ei alene garanterer den nuværende Stats-Gjeld, som af næste Storthing vorder erkjent rigtig, men ogsaa de 14 Millioner Riksbanksdaler eller den Deel deraf, saavel som hvad Mere, der af Rigsbanken udstædes til den 1ste Marts 1815, og hvorfor der vil blive aflagt offentligt Regnskab; Alt til den af Rigsbanken den 1ste August 1813 satte Cours, 375 pCt., hvilket strax maatte gjøres almindelig bekjendt. Svaret Nei, bede vi Rigs-Forsamlingens Protokol tilføiet, og herpaa attesteret.¹⁰¹

Forslaget ble likevel vedtatt med stort flertall, 76 mot 29 stemmer. Grøgaard kommenterte:

Jeg besluttete heller at døe end at votere imod min Mening; men mange bleve modløse. Mange voterede Ja, som Dagen forud med de dyreste Eeder havde forsikkert at de vilde sige Nei.¹⁰²

Kongevalget

17. mai 1814 var det tid for å foreta valg av konge. I diskusjonen forut for kongevalget var det enkelte som hadde foreslått å utsette det, enten til landet fikk fred, eller til Danmark, Russland eller England erkjente landets uavhengighet, eller til det kommende storting i februar 1815. Det store flertall hevdet imidlertid at de allerede i april hadde vedtatt at forsamlingen først skulle oppløses når konstitusjonen var antatt og kongen valgt, og at denne beslutningen ikke kunne tilbakekalles.¹⁰³ Presidenten krevde at hver representant skulle si hvem han valgte til konge. Det skulle ikke være noen

101 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Andet Bind, 5te Hæfte: 95.

102 Nielsen 1882: 364; Schnitler et al. 1914: 230.

103 Aall 1845, Tredie Deel: 152–53.

avstemning om hvorvidt man ville ha en konge eller ei.¹⁰⁴ Blant de som forjæves protesterte, var Grøgaard. Jacob Aall skrev i sine erindringer:

Forgjæves anmerkede Grøgaard med Bitterhed, at han ikke kunde ansee sig som fri Mand i en fri Forsamling, naar han ikke kunde handle og votere efter Fornuft og Samvittighed.¹⁰⁵

Ifølge en annen kilde ropte Grøgaard: «Maa jeg i dette Tilfælde ikke frit sige min Mening, saa kjender jeg ingen ufriere Forsamling end denne det frie Norges Rigsforsamling.»¹⁰⁶ Også Nicolai Wergeland merket seg Grøgaards engasjement i denne saken. Han skrev:

Sognepræst Grøgaard og Amtmand Løvenskiold bemærkede, aldeles i Overeensstemmelse med min individuelle Forestilling om Sagen, at man maatte distingvere imellem Pligt at vælge en Konge og Pligten at hylde en valgt Konge.¹⁰⁷

Et notat i Grøgaards etterlatte papirer fra Eidsvoll er antakelig et utkast til det innlegget han holdt i forsamlingen:

Det debateres ikke allene at man skal votere, men ogsaa hvorledes. Da aldrig mindre frie, end siden vi bleve frie. Den der bliver min Konge vil jeg hylde og lyde – Hvad er Straffen for den Folkerepresentant, som ikke lader sitt Votum tvinge? Her efter tænke paa Digterens Ord: Her Tankens Yttring er som selve Tanken fri, fri fra fysisk og moralsk Tvang. Vil man ikke tillade mig at handle efter min Fornuft og Samvittighed?¹⁰⁸

På en lapp, datert 17. mai 1814, hadde Grøgaard, «Deputeret for Nedenæs Amt», skrevet sitt votum med sirlige bokstaver: «Ikke mine Følelser og Ønsker, men min Fornuft, efter det Lys den nu har, bør bestemme mig. Jeg

104 Schnitler et al. 1914: 234.

105 Aall 1845, Tredie Deel: 153.

106 Schnitler et al. 1914: 234.

107 Fure 1989: 295.

108 Utkast til innlegg i Riksforsamlingen 16. mai 1814. Hans Jacob Grøgaards dagbok og opptegnelser fra riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814. Historisk-kronologisk samling II, pk. 9. Riksarkivet.

kan derfor ikke endnu vælge Nogen til at vorde Norges Konge.»¹⁰⁹ Men lappen ble ikke benyttet. Det var jo slik at valget var fritt, en kunne velge hvem en ville, men én måtte bli nevnt.

Flertallet i riksforsamlingen bestemte at kongevalget skulle skje umiddelbart, og at hver representant skulle diktere sitt valg til protokollen. «Balloteringen [den hemmelige avstemningen] ikke brugt – ikke Frihed – ikke lukte Sedler», noterte Grøgaard.¹¹⁰ På baksiden av den ubenyttede vote-ringslappen skrev han:

Jeg har aldrig givet min Stemme til at Norges Regent skulde hede Konge, ikke heller troer min Fornuft, efter det Lys den nu har, at Kongevalget bør skee i Dag. Overvunden ved Pluraliteten afgiver jeg mit Votum nu, fordi jeg skal give det, og dette er: Norges Regent, Prinds Christian Frederik vælges af mig til Norges Konge fordi hverken jeg eller mine Committentere, saavidt jeg veed, ønske nogen anden.¹¹¹

Jacob Aall stemte slik: «Da Kongevalg efter de fleste Stemmer i Rigsforsamlingen skal finde Sted, vælger jeg Prinds Christian Frederik til Norges Konge.» Grøgaard stemte deretter «Ligesom Jacob Aall (No. 60)» og Lilleholt istemte «Ligeledes».¹¹²

17. mai 1814 ble Christian Frederik, den eneste aktuelle kandidaten, enstemmig valgt til Norges konge. Han var også arving til den danske tronen. Like etter reiste representantene hver til sitt.

Samtiden og ettertidens dom over Grøgaards innsats på Eidsvoll

Hvordan ble Grøgaard oppfattet på Eidsvoll? Og hvordan har ettertidens dom vært? Flere medrepresentanter understreket hans *polemiske dyktighet*. Ifølge Jacob Aall overgikk ingen i forsamlingen Grøgaard når det gjaldt «vittige Talevendinger, heldig, stundom sarkastisk, Gjendrivelse af

109 Dahl 1972: 105, med referanse til AAks j.nr. 770-1965 nr. 2, Personalialia H.J. Grøgaard.

110 Nielsen 1882: 355.

111 Dahl 1972: 105, med referanse til AAks j.nr. 770-1965 nr. 2, Personalialia H.J. Grøgaard.

112 Sverdrup, Stoud Platou og Omsen 1814, Andet Bind, 6te Hæfte: 41.

hans Modstanderes Sætninger». Hans kroppsspråk, hans miner og geberder, understøttet «Geniets sprudlende Taleflod». Men hans formuleringer kunne også ha en viss brodd: «Hans Ytringer vare stedse vel formede og krydrede med spillende Vid, men derhos stundom bidende i den Grad, at han ikke sjelden stødte Modparten.»¹¹³ Meningsfellen Nicolai Wergeland framhevet også hans skjønne og vittige taler, og kalte han et sted for «et ypperlig Hoved og Hjerte». En annen av Grøgaards medrepresentanter, Valentin Sibbern, karakteriserte ham som «en herlig, høist energisk Mand».¹¹⁴ Også Gustav Peter Blom kommenterte hans vittige replikker. I forbindelse med debatten om kongens tro skrev han i sine optegnelser, som tidligere nevnt, at Grøgaard hadde gitt sitt innlegg i riksforsamlingen «et af hans sædvanlige vittige Anstrøg».¹¹⁵

Ikke bare var han vittig, men han kunne også snakke i et direkte og framfritt språk. Følgende eksempel viser det: I diskusjonen om pensjoner til avskjedigede embetsmenn ble det hevdet at disse kunne innsettes i andre embeter, som de kunne være dugelige til, for å spare staten for høye pensjoner. Grøgaard bemerket da, ifølge sorenskriver Christies optegnelser, at «dette ej altid lod sig gjøre uden Skade, da han havde kjendt en fornem Mand, som havde været forflyttet til 3 store Embeder, men som, reent ud sagt, var et stort Svinebeest».¹¹⁶

Også i ettertid har Hans Jacob Grøgaard blitt rost og anerkjent for sin opptreden i riksforsamlingen. Carl W. Schnitler skrev i jubileumsboken *Eidsvoll 1814*, som kom ut i 1914:

Ved Wergelands side stod Hans Jacob Grøgaard som en av Riksforsamlingens og det norske presteskaps ædleste mænd og ypperste talere. Men vidt forskjellige var de av karakter og væsen. I alsidig begavelse og videnskabelig dannelse stod Grøgaard tilbake for Wergeland, men hans natur var annerledes mild og harmonisk, og sin utrættelige arbeidskraft ofret han helt for kirken og skolen.¹¹⁷

113 Aall 1845: 46–47.

114 Fure 1989: 79. Sibberns karakteristikk er knyttet til hans referat av Grøgaards tale i forbindelse med debatten om utenrikskomiteen og kongevalget.

115 Fure 1989: 131.

116 Fure 1989: 186.

117 Schnitler et al. 1914: 266–267.

Schnitler kommenterte også at Grøgaard, i motsetning til Jacob Aall, var

forsamlingens kanskje slagfærdigste debattant. Hans taler var ved siden av Jonas Reins møtets skarpeste, vittigste og mest formfulde. De kunne knitre av sarkasmer over motpartens mend, som han mest oppfattet som skrytere og dumdristige hasardspillere. Men de kunde ogsaa flamme av frihets-, likhets- og brodersind eller abstrakt høitrvende nordmandsfølelse.¹¹⁸

Grøgaard ble altså vurdert som en energisk, vittig og slagferdig taler. Hvordan var disse talentene blitt utviklet? Her spilte selvfølgelig hans personlighet og talent inn. Øvelse hadde han fått gjennom sin prestegjerning. Allerede i 20-årsalderen, som student i København, var Grøgaard «sin Prædikedygtighed bevidst», heter det.¹¹⁹ Men også i de dramatiske selskapene han var medlem av, både i Bergen og i København under studietiden, hadde han fått utviklet sine talegaver. Biskop Neumann skriver i Grøgaards minneskrift at han «skal oftere med Held have betraadt Scenen, og vandt maaskee ved disse Øvelser den Anstand og Holdning, der viiste sig siden efter ei blot i hans daglige Liv, men ogsaa paa Prædikestolen».¹²⁰

Medlemmene av de dramatiske og musikalske selskapene tilhørte den ledende samfunnsgruppen, og det var de som dominerte på Eidsvoll. I et bidrag til boken *Politisk kompetanse. Grunnlovas borgar 1814–2014*, påpeker teaterviteren Anette Storli Andersen at riksforsamlingen organiserte seg etter de samme prinsippene som i teatret, rent faktisk og praktisk så vel som på det symbolske plan.¹²¹ Representantene måtte blant annet vise fram billetter ved inngangen til forhandlingssalen. I tråd med de patriotiske konvensjonene og teatertradisjonene var salen dekorert med granbar. Grøgaards observasjoner, som tidligere er referert, var dermed særdeles treffende!

118 Schnitler et al. 1914: 268.

119 Thrap 1884: 181.

120 Neumann 1836: 7.

121 Andersen 2014: 280–303. På notabelmøtet 16. februar hadde omtrent halvparten av deltakerne (inkludert prinsen og hans følge) felles fortid fra Det dramatiske Selskab i Kristiania. Også mange av eidsvollsmennene, blant annet de ledende i begge partier og flertallet i konstitusjonskomiteen og komiteen for det interimistiske reglementet, hadde bakgrunn fra dramatiske selskaper.

I samtiden ble dannelsen sett på som en kontinuerlig prosess. Men dannelsen kunne ikke skje gjennom lesning, derimot gjennom praksis. Andersen understreker de dramatiske selskapers nyttefunksjon – deres viktige rolle for utviklingen av de praktisk-politiske ferdighetene. Hun bruker uttrykket «politikkens performative karakter» og refererer til Hannah Arendts performative perspektiv på politisk kompetanse og forståelsen av teatret som den politiske kunstarten *par excellence*.¹²² De dramatiske selskapene hadde en nyttefunksjon, ikke bare ved at de ga trening i å organisere seg internt på en måte som førte personer med ulik sosial status sammen som likemenn, men også ved at de ga medlemmene praktisk øvelse i konvensjonene for veltalenhet.

Grøgaards bakgrunn fra musikalske og dramatiske selskaper kan ha vært medvirkende til at han utviklet oratoriske egenskaper som ikke bare skulle komme ham til gode som *prest*, men også som *eidsvollsmann*.

Minoritetspolitikerens problem

Hva var Grøgaards eget inntrykk etter å ha deltatt – og vært ganske aktiv – seks uker i riksforsamlingen? Flere år senere, i sin autobiografi i Vestre Moland kallsbok, skrev han at ukene på Eidsvoll hadde vært «atter en Anledning til en ikke behagelig Menneskekundskab». Mye tyder på at han ikke fant seg særlig godt til rette der. Ikke fordi han ikke hadde venner og kjente i forsamlingen. For det hadde han. Problemet var at han tilhørte mindretallet, at han var «en af de faae afskyede heterodoxe eller svagttroende».¹²³ Grøgaard tilhørte jo en minoritet som ikke ble oppfattet som prinsregentens støttespillere. Den ble sterkt mistrodd og angrepet av selvstendighetsmennene. Med sine ytterliggående, til dels radikale standpunkter, ikke minst i synet på prinsregenten, var han på klar kollisjonskurs med den kompakte majoritet.

I forbindelse med en av debattene noterte han dette:

122 Andersen 2014: 284.

123 Dahl 1972: 106, med referanse til Grøgaards autobiografi i Vestre Moland kallsbok.

Debatterne have næsten indgydet mig Afskye for Rigsforsamling, Folkeregiering og Republikanisme. Norges Folk har ikke Kultur nok til at kunne regiere sig selv. Constitutionen har, som mig synes, flere Spirer til Galskaber og Ulykker.¹²⁴

Både debattenes form og det som han så for seg ville bli resultatet av grunnlovsarbeidet, bød Grøgaard imot. Presten og opplysningsmannen hadde ikke tiltro til at det norske folk, med det sterke innslag av bønder, ville være i stand til å regjere på egen hånd. På Eidsvoll hadde han på nært hold sett bønder i beslutningsposisjon. Han mente at folket ennå ikke var opplyst nok. Og heller ikke hadde han tro på at Norge ville kunne bevare sin selvstendighet i strid med stormaktenes ønsker og inngåtte avtaler.

Til tross for at Grøgaard fant både venner og meningsfeller i riksforsamlingen, måtte han bære den tunge byrden det var å tilhøre et lite mindretall, en minoritet som ble anklaget for upatriotiske holdninger og manglende fedrelandssinn. Selv om han ifølge Jacob Aall tok «vennligst Afskeed» med prestene Frederik Schmidt og Jonas Rein, begge selvstendighetsmenn, og selv om han sannsynligvis forlot Eidsvoll uten direkte fiender, reiste han derfra som en desillusjonert mann.¹²⁵ 15. mai noterte han:

Nu er loddet kastet, kan man sige. Ingen Indvending har mere Sted. Krig og Blodsudydelse synes vis. Uhyre Forøgelse i Skatterne uundgaaelig. Hunger og total Ruin ere blot Spøgelser, som vel ville vise seg for Taabeliges Indbildning, men som den Kiekke og Kloge og ægte Nordmand leer ad.¹²⁶

Som vi har sett, kan Hans Jacob Grøgaard ikke karakteriseres som ledende i unionspartiet på Eidsvoll. Men han var heller ikke en som ukritisk fulgte partiets ledende stemmer. Han tok ordet flere ganger og talte med stort engasjement. Han hadde ordet i sin makt. I de saker som han særlig engasjerte seg i, argumenterte han godt for sine standpunkter, så godt at han ble hørt, respektert og også kan ha hatt en viss innflytelse. Men for det meste hørte han til mindretallet.

124 Nielsen 1882: 363.

125 Fure 1989: 329.

126 Nielsen 1882: 366.

«En elskelig Mand»

Hans Jacob Grøgaard var ikke bare politiker, men – som nevnt innledningsvis – også prest og pedagog. Hvordan kan vi, totalt sett, vurdere ham? En øyenvitneskildring kan gi oss et visst inntrykk. I juni 1812 var slottsprest Claus Pavels på reise fra Kristiansand til Kristiania, og på veien overnattet han hos Grøgaard på Vestre Moland prestegård. «Vi havde aldrig seet hinanden før», skrev Pavels i dagboken 4. juni, «men havde ikke været sammen en halv Time, førend vi, ved vore mange Berøringspunkter, alt vare meget gode gamle Venner. Han er en av Norges særdeles oplyste og dannede Religionslærere, en Mand, som man virkelig lykønsker sig med at komme i Bekjendtskab.»¹²⁷

Både Grøgaards egne etterlatte papirer og andres karakteristikk, både fra samtid og ettertid, gir inntrykk av en belest og beleven personlighet – en mann med et vinnende vesen med humor, musikalitet, vidd, iderikdom og en utadvendt væremåte, og samtidig en selvbevisst og handlingsdyktig prest og pedagog, kanskje også med visse karismatiske trekk. Biskop Neumann beskrev han også som «en elskelig Mand»: «Saae man ham med det fromme Johannesblik paa den hellige Talerstol, saa opløftedes Hjertet og varmedes tillige.»¹²⁸ Personellkapellan Lars Christian Dochedahl i Øyestads nabosogn, Austre Moland, karakteriserte Grøgaard som «meget talende, thi, hvor han er, kan en anden formedelst den Mængde af Anekdoter han stedse fører med sig, neppe faae indørt 10 Ord».¹²⁹

Hans klare tilslutning til unionspartiet var kanskje medvirkende til at han ikke ble valgt til det overordentlige (ekstraordinære) Stortinget i oktober 1814, heller ikke til det første ordentlige Stortinget i 1815. Jacob Aall hevdet at Grøgaards «politiske Mening hindrede hans Valg til Storthinget i 1814, og siden glemtes han under andre Slags Valgkabler».¹³⁰ Dermed forlot han politikken for godt. Senere i livet konsentrerte han seg om oppgavene som prest og pedagog. Og han gjorde en stor og viktig oppgave også på disse områdene.

127 Daae 1889: 45.

128 Neumann 1836: 23.

129 Dochedahl sitert etter Dahl 1972: 102.

130 Aall etter Botten-Hansen 1856–1860: 57.

Kilder og litteratur

Utrykte kilder

- Hans Jacob Grøgaards dagbok og opptegnelser fra riksforsamlingen på Eidsvoll i 1814. Historisk-kronologisk samling II, pk. 9. Riksarkivet.
- Sør-Norge 1814 – Eidsvollfullmakter fra landdistriktene. Riksarkivet og Statsarkivene. <https://www.arkivverket.no/arkivverket/Tema/1814/Fullmakter-fra-valgene/Soer-Norge-1814-Eidsvollfullmakter-fra-landdistriktene2>, lastet ned 29.1.2014.
- Korrespondanse mellom Jacob Aall og Hans Jacob Grøgaard. Riksarkivet, arkiv PA-0015 Andreas Faye, serie Fh, eske nr. 29A, mappe nr. 9 merket «Breve fra præsten Grøgaard til Jac. Aall» digitalisert: http://arkivverket.no/URN:db_read/db/43567/3 lastet ned 3.3.2014.
- Arkivet etter Arendal Distriktskommisjon av Det Kongelige Selskab for Norges Vel. Aust-Agder museum og arkiv (AAMA), AA 1017,1-4 (1810–13). Foss' samlinger. Norges Vel.
- Familieskjema for Hans Jacob Grøgaard <http://www.hemneslekt.net/familygroup.php?familyID=F32024&tree=Hemne> lastet ned 14.4.2014.
- Hans Jacob Grøgaard, Norsk biografisk leksikon, http://nbl.snl.no/Hans_Jacob_Gr%C3%B8gaard lastet ned 23.2.2014.
- Constitutionen – Norges grunnlov. <http://s-rose.blogspot.no/2013/09/37.html> lastet ned 11.3.2014.
- Grunnloven fra 1814: <https://www.stortinget.no/Stortinget-og-demokratiet/Lover-og-instrukser/Grunnloven-fra-1814/> lastet ned 1.3.2014.

Faglitteratur

- Andersen, Anette Storli (2014). Teatret og riksforsamlingen i 1814. De handlende personers kunst. I Nils Rune Langeland (red.) *Politisk kompetanse. Grunnlovas borgar 1814-2014*: 280-302. Bind 5 i bokserien Dag Michalsen (hovedred.) *Nye perspektiver på Grunnloven 1814-2014*. Oslo: Pax Forlag AS.
- Bergsgård, Arne (1943). *Året 1814 i grunnlova*. Oslo: H. Aschehoug & Co (W. Nygaard).
- Botten-Hansen, Paul (1856–1860). *Eidsvold-galleri: med en kortfattet Eidsvoldshistorie og biographier*. Christiania: Jac. Dybwad.
- Collett, John Peter og Ernst Bjerke (red.), Anne Vaalund (billedred.) (2009). *Vekst gjennom kunnskap. Det Kongelige Selskap for Norges Vel 1809–1814. Ved 200-årsjubileet*. Oslo: Det kongelige selskap for Norges vel.
- Dahl, Olav (1972). Hans Jacob Grøgaard (1764–1836). Aust-Agder-Arv. Årbok 1963 og 1964 for Aust-Agder-Museet, Aust-Agder-Arkivet og Aust-Agder museums- og arkivlag. Utgitt ved Fylkesarkivaren i Aust-Agder.

- Dokka, Hans-Jørgen (1967). *Fra allmueskole til folkeskole. Studier i den norske folkeskoles historie i det 19. århundre*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Daae, Ludvig (1889). *Claus Pavels Dagbøger for Aarene 1812–1813* / udgivne for Den norske historiske forening af Ludvig Daae. Kristiania: Den norske historiske forening.
- Dyrvik, Ståle (2005). *Året 1814*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Elstad, Hallgeir og Per Halse (2002). *Illustrert norsk kristendomshistorie*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Fure, Eli (1989). *Eidsvoll 1814. Hvordan grunnloven ble til*. (Ny utgave 2013.) Oslo: Dreyer.
- Grøgaard, Hans Jacob (1803 I). *Om utidig Paaholdenhed paa det Gamle. En Prædiken paa Trinitatis, Søndag 1803 af H.J. Grøgaard. Residerende Kapellan til Øyestad*. Kiøbenhavn.
- Grøgaard, Hans Jacob (1803 II). Anecdoter meddeelt af Hr. J. Grøgaard, residerende Capellan til Øiestad. I: *Archiv for Skolevæsenets og Oplysnings Udbredelse i Christiansands Stift. 2det Bind*. Kiøbenhavn: 351–389.
- Grøgaard, Hans Jacob (1813). Omveien eller Forslag til Oplysningens Fremme i de Norges Egne, hvor faste Skoler ei kunne have. I: *Historisk-Philosophiske Samlinger. Udgivne af Det kongelige Selskab for Norges Vel*. Christiania: Det kongelige Selskab for Norges Vel: 115–176.
- Grøgaard, Hans Jacob (1815). *ABC af H.J. Grøgaard. Sognepræst til Vestremoland*. Christiansand: Trykt hos H. Th. Bachruds Enke.
- Grøgaard, Hans Jacob (1823). *Tre Prædikener, nemlig: Afskedsprædikener i Vestremolands og Høvaag Kirker, og Tiltrædelsesprædiken i Bergens Nykirke*. Bergen: Chr. Dahl A.S.
- Grøgaard, Hans Jacob (1829). *Lommebog for gode Børn*. Bergen. [Nasjonalbiblioteket NS471 (Norske småtrykk) 8°.]
- Grøgaard, Hans Jacob (1843). *Læsebog for Børn, en Forberedelse til Religionsunderviisningen, især i Norges Omgangsskoledistrikter af afg. Hans Jacob Grøgaard, Sognepræst til Nykirken i Bergen, og geistl. Medlem af Wasaordenen*. Christiania: Frands D. Beyers Forlag.
- Hagemann, Sonja (1965). *Barnelitteratur i Norge inntil 1850*. Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Harket, Håkon (2014). *Paragrafen. Eidsvoll, 1814*. Oslo: Dreyers Forlag.
- Hyvik, Jens Johan (2005). En nasjonal og lokal forening. Arendal Distriktskommisjon av Selskabet for Norges Vel (1810–1817). *Heimen*, bind 42, 2005, side 205–224.
- Neumann, Jacob (1836). *Hans Jacob Grøgaard. Et Mindeskraft*. Bergen.
- Nielsen, Yngvar (1882). *Bidrag til Norges Historie i 1814: Afhandlinger og Aktstykker: Første Del*. Christiania: Den norske historiske forening.
- Nielsen, Yngvar (1905). *Norge i 1814*. Christiania: Stenersen & Co. Forlag.

- Olafsen, Arnet, sorenskriver, og cand. jur. Kr. Birch-Reichenwald (1914).
Riksforsamlingens forhandlinger. 2den del. Adresser og fuldmagter. Kristiania:
 Grøndahl & Søns boktrykkeri.
- Sagen, Lyder (1836). *Hans Jacob Grøgaard, Sognepræst og Ridder. Harmonisternes Sang ved deres ældste Medbroders, pastor Grøgaards Jordefærd Den 5te April 1836. Confirmandernes Sang ved Sognepræst Grøgaards Jordefærd Den 5te April 1836.* Bergen: Trykt hos Chr. Dahl A.S.
- Schnitler, Carl W., Roar Tank, Halvdan Koht, Carl Berner, Harry Fett og Albert J. Lange (1914). *Eidsvold 1814.* Kristiania: J.W. Cappelens forlag.
- Stubhaug, Arild (2014). *Jacob Aall i sin tid.* Oslo: H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard).
- Sverdrup, Georg, Ludv. Stoud Platou og Chr. F. Omsen (1814, I). *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i Aaret 1814 : udgivne efter Hoved-Protocollen / ved undertegnede af Rigs-Forsamlingen udnævnte Redacteurer G. Sverdrup, L. Stoud Platou, Omsen.* Første Bind, 1ste, 2det og 3die Hæfte. Christiania: Trykt hos J. Lehmann og C. Grøndahl.
- Sverdrup, Georg, Ludv. Stoud Platou og Chr. F. Omsen (1814, II). *Den Norske Rigs-Forsamlings Forhandlinger paa Eidsvold i Aaret 1814 : udgivne efter Hoved-Protocollen / ved undertegnede af Rigs-Forsamlingen udnævnte Redacteurer G. Sverdrup, L. Stoud Platou, Omsen.* Andet Bind, 4de, 5te og 6te Hæfte. Christiania: Trykt hos J. Lehmann og C. Grøndahl.
- Thrap, Daniel (1884). *Bidrag til den norske Kirkes Historie i det nittende Aarhundrede: biografiske Skildringer.* Kristiania: Steen, 1884–1890 ([Saml. 1]: - , 1884): s. 178–221, Hans Jacob Grøgaard.
- Tronstad, Roger (2014). 1814 på Agder. Valg av eidsvollsmenn fra Nedenes – med spesiell vri. <https://www.arkivverket.no/arkivverket/Arkivverket/Kristiansand/Nettutstillinger/1814/Valg-av-eidsvollsmenn/Nedenes> Lastet ned 19.3.2014.
- Aall, Jacob (1845). *Erindringer som Bidrag til Norges Historie fra 1800–1815. Tredie Deel.* Christiania: J.W. Cappelens.